

Художні шукання авторів ХХ століття: між каноном і свободою творчості

УДК 821.161.2 – Сосюра.09: 123.1

І. Л. Михайлин

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

В. Сосюра в просторі необхідності і свободи (поетична збірка «Біля шахти старої», 1958)

Михайлин І. Л. В. Сосюра в просторі необхідності і свободи (поетична збірка «Біля шахти старої», 1958). В основу розвідки покладена ідея Ю. Шевельова про те, що в радянській літературі слід розрізняти зону необхідності й простір свободи. Мистецькі твори містять множинність інтерпретацій, її слід враховувати при сучасному прочитанні літератури під кутом зору відображеної в ній правди. Книжка В. Сосюри містила три поеми: «Біля шахти старої», «Васильок», «Дочка лісника», написані в дусі соцреалізму. Але в розділі «Поезії» відтворено ліричний щоденник поета: вірші про онучку, дружину, матір, бабусю, кохання, природу, старість, яка наближається. Поет прагне відчувати себе частиною української патріархальної родини, оминувши офіційну тематику.

Ключові слова: В. Сосюра, Ю. Шевельов, радянська література, необхідність, свобода.

Михайлин И. Л. В. Сосюра в пространстве необходимости и свободы (поэтический сборник «Возле шахты старой», 1958). В основу исследования положена идея Ю. Шевелева о том, что в советской литературе следует различать зону необходимости и пространство свободы. Художественные произведения содержат многозначность интерпретаций, их и необходимо учитывать при современном прочтении литературы под углом зрения отраженной в ней правды. Книжка В. Сосюры содержит три поэмы, написанные в духе соцреализма. Но в главе «Стихотворения» отражен лирический дневник поэта: стихотворения о внучке, жене, матери, бабушке, любви, природе, приближающуюся старость. Поэт стремится ощутить себя частью украинской патриархальной семьи, обойдя официальную тематику.

Ключевые слова: В. Сосюра, Ю. Шевелев, советская литература, необходимость, свобода.

Mykhailyn I. L. V. Sosyura in the space of necessity and freedom (poetic collection "Near old mine" 1958). The research is based on the idea of Yu. Shevelev that in the Soviet literature it is necessary to distinguish between a zone of necessity and a space of freedom. Artistic works contain a multivalued interpretation, and they must be taken into account in the modern reading of literature from the point of view of the truth reflected in it. The book of V. Sosyura contains three poems written in the spirit of socialist realism. But in the chapter "Poems" the lyric diary of the poet is reflected: poems about the granddaughter, wife, mother, grandmother, love, nature, approaching old age. The poet seeks to feel himself the part of Ukrainian patriarchal family, bypassing the official theme.

Key words: V. Sosyura, Yu. Shevelev, Soviet literature, necessity, freedom.

Перед сучасною історією літератури стоїть надзвичайної ваги завдання: що робити з величезним обсягом радянської літератури. Поки що тут панує ідея її цілковитого заперечення, переважає ідея: там нічого вивчати й нічого навіть почитати; увесь цей мотлох повинен бути відданий забуттю. Несміливо прокльовується інша ідея: у спадщині радянських часів слід розмежувати зону необхідності й простір свободи; і в просторі свободи запропонувати по-новому побачити старі твори в площині їхньої художньої вартості. У цій розвідці запропоновано розгляд другого варіанту розв'язання проблеми на прикладі доволі одіозної книжки віршів В. Сосюри «Біля шахти старої» (1958), у чому й убачається **актуальність** дослідження.

Про творчість В. Сосюри літератури не бракує, але здебільшого вона присвячена розглядові його в зоні необхідності. З нього зроблено вірцевого радянського поета, який творив виключно на засадах комуністичної партійності. Про те, що це першокласний лірик, пейзажист, співець кохання, блискучий імпровізатор у поезії глухо замовчувалося або писалося безбарвно й невиразно [1; 2; 3; 4; 6; 8; 11].

Методологічні засади для своєї розвідки ми беремо зі статті Ю. Шереха (Шевельова) «Правда почуттів і спекуляція на почуттях» (1954), яку критик присвятив аналізу поеми Л. Первомайського «На крутих берегах». Ми подали докладний розгляд цієї праці Ю. Шевельова у розвідці «Методологічні ідеї з висвітлення української радянської літератури в літературній критиці Юрія Шереха (Шевельова)», яка вперше

виголошена як доповідь 23 листопада 2016 року на Шевельовських читаннях «Юрій Шевельов: учений-гумантарій, дослідник української мови і літератури» і щойно опублікована в спеціальному збірнику [5].

Це дає підстави спинитися тільки на головних ідеях Ю. Шевельова, пропустивши систему доказів автора.

Отже, за Ю. Шевельовим, радянська пропаганда переживає кризу. Вона настільки суперечить тому, що кожна людина бачить щодня навколо себе, що їй уже ніхто не вірить. Шлях вдосконалення пропаганди лежить через мистецтво, літературу, поезію, бо тільки вони повертають вплив на людські серця. Але це дуже небезпечний шлях. Ю. Шевельов вивів загальний закон співвідношення пропаганди й поезії: «Коли бути тільки пропагандою, без поезії, — це не впливає на людські почуття. Коли ж допустити поезію, хоч би в мінімальній дозі, — вона кожного разу з неминучою й послідовною закономірністю прориває рамки пропаганди й може бути прочитана інакше» [12 :147–148].

Сучасна радянська дійсність влаштована так, що кожна порція правди врівноважена відповідною порцією політичної спекуляції. І без цієї політичної спекуляції не може побачити світу жоден твір. Логіка Ю. Шевельова: політичні спекуляції настільки суперечать індивідуальному досвідові кожної людини, що навряд чи вони когось зловлять на свій гачок.

Нині радянська література або зовсім не вивчається, або вивчається під кутом соцреалістичного канону, тобто в контексті політичних спекуляцій. Ю. Шевельов поставив питання про те, що вивчатися вона мусить в контексті категорії *правди*. Радянська література не вся була брехнею. Навіть ті твори, які відзначалися дотриманням усіх офіційних реквізитів, як мистецькі твори містили в собі множинність для інтерпретацій. Ю. Шевельов блискуче показав, що радянська література здійснювала настанову: кесарю — кесареви, а Богові — Богове; є там твори для держави, для партії, а є й для народу, для людей; є там про пильне око червоної цензури потрібна для неї риторика, але поза тим є й правда життя, сам письменник з болями за свій український народ, є його потяг писати про загальнолюдські ідеї й почуття.

В. Сосюра в зоні необхідності. Володимир Сосюра — емблема українського Донбасу. Назва книжки В. Сосюри «Біля шахти старої» — знакова. Про що ж іще писати вихідцю з шахтарського краю, як не про шахту? Книжка вийшла в світ у 1958 році, а відтак увібрала в себе лірику поета 1957 року — року видатного ювілею: 40-річчя радянської влади. Росія завжди відзначалася помпезним відзначенням різноманітних свят.

Можна тільки уявити, на що вони перетворилися за радянської влади, коли було оголошено, що російський народ іде «впереді планети всей» і веде за собою людство. Тим більш цікаво зазирнути, якою була лірика В. Сосюри в цей ювілейний рік, про що він думав і що почував. Адже предметом лірики є внутрішня людина.

Які здобутки поета передували появі цієї книжки?

На цей час він був хрестоматійним письменником, чия творчість увійшла до шкільної програми після публікації поеми «Червона зима» (1921). В університеті (нашому) В. Сосюра не довчився. Це зіграло з ним поганий жарт. У його творчості переважали загальні мотиви, примітивна, легко прочитувана символіка, шкутильгала версифікація. Він ніколи не піднявся до поетичної культури Павла Тичини чи глибин бачення людини та світу Максима Рильського. Лише тоді, коли він торкався конкретного життєвого матеріалу, життєвих історій чи епізодів, він потрапляв у свою стихію. І ще була в нього одна перевага — він не втомлювався писати про кохання, привертаючи до числа своїх читачів лави молоді.

Попри своє походження з Донбасу, українську мову знав органічно й досконало. Член комуністичної партії з 1920 року В. Сосюра не міг без протесту сприймати політику своєї партії, спрямовану на знищення свого народу. У 1934 році його виключено з партії, зі щойно створеної спілки письменників і кинуто в божевільню на примусове лікування. Його врятував написаний ним лист до Сталіна, який наклав на нього резолюцію: «Восстановить в партии. Вылечить».

Після війни В. Сосюра був обласканий владою. У 1948 році (до п'ятдесятиріччя) його книжка віршів «Щоб сади шуміли» (1947) була відзначена Сталінською премією першого ступеня. Вище злетіти в Радянському Союзі не було куди. Грошова винагорода дорівнювала сто тисяч карбованців. Це тоді, коли колгоспники в колгоспах працювали задарма. Далі події розгорталися за сталінським езуїтським сценарієм. У 1949 році заарештована дружина поета Марія Гаврилівна Данилова. Нібито за розголошення державної таємниці вона була вислана в Казахстан.

Усі спроби поета, лауреата Сталінської премії першого ступеня, врятувати дружину виявилися марними. Але невдовзі його чекало ще одне випробування — шельмування за вірш «Любіть Україну», яке розпочалося в 1951 році. Сосюру перестали друкувати, колишні друзі обминали його десятою дорогою. Внутрішньо він готувався до арешту. Але смерть Сталіна, яка сталася невдовзі, припинила його шельмування. Карні органи удали, що про нього «забули». Редакції стали телефонувати й просити віршів для публікації. Якось відразу усім стало соромно за зраду. У 1954

році повернулася із заслання Марія Данилова. Розповідають, що він ніс з вокзалу додому дружину на руках. Сосюра вдруге одружився з нею і прожив щасливо до кінця життя.

Щороку виходили в світ його книжки. Щоправда, Сосюра з особливою старанністю прагне засвідчити в них своє вірнопідданство. Поетичну книжку «Біля шахти старої» розпочинає три поеми. За характером художнього обдарування Сосюра був ліриком. «Червона зима» — лірична поема. Вона складається з низки фрагментів — споминів, які проносяться в свідомості автора. Коли ж доходила справа до епічного сюжету, тут Сосюра як митець явно пасував. Жодного здобутку, рівновеликого своїм класичним надбанням, у цьому виді творчості він не залишив.

Відкривалася книжка однойменною поемою — «Біля шахти старої», написаною за канонами соцреалізму. Далі йшли ще дві поеми «Васильок» і «Дочка лісника» так само, як і перша поема, з часів так званої громадянської війни. Що можна сказати про ці твори? Поет ніби демонстрував таку позицію: вам потрібно до річниці революції твори про революції, так ось, будь ласка, я їх вам надаю. Це була творчість В. Сосюри у зоні необхідності: для радянської держави.

Основну частину книжки займав розділ «Поезії». У ньому так само розставлені гачки про пильне око червоної цензури. В. Сосюра спекулює на безпрограшних мотивах: революція, Ленін, індустріалізація країни, могутність робітничого класу. Деякі вірші написані у мемуарному дискурсі. У вірші «Щоб рідний край не знав заков» (sic!) є такі рядки: «Ще огризалась тьма сердито / вогнями куль... Та в вись лунку / вже день новий вставав над світом, / як Ленін на броньовику» [9:69]. Ім'я Леніна було священне. Усі удали, що не розуміють пародійного (комічного) змісту наведених рядків, у яких природа узалежнювалася від виголошення Леніним квітневих тез на фінському вокзалі в Петрограді 1917 року. Але лише після такого вірша можна було розмістити поезію «Моє серце уже од розлуки не плаче», який ми розглянемо далі.

А знаєте, що партійними ідеологами було негайно уведено в радянську класику? Безбарвний, примітивний вірш «Хіба можна співати печальні пісні». Щоб наочно продемонструвати його художню убогість, наведемо його в повному обсязі. «Хіба можна співати печальні пісні, / коли щастя в моїй стороні / з кожним днем усе ближче, немов небеса... / Тільки в праці життя і краса. // Тільки в праці невтомній крилатим стаєш. / Наближається щастя без меж... / Його сяйво уже заливає нам путь... / Щастя це комунізмом зовуть. // Близько, близько уже нам сіяє воно / заглядає у серце й вікно, / наче райдуга з неба над нами звиса... / Тільки в праці життя і краса» [9:110].

Цей вірш негайно був включений до шкільних програм і хрестоматій, тому що в ньому згадується комунізм. У країні готувалася нова «Програма КПРС», якою передбачалося побудову в СРСР комуністичного суспільства. Хрущов марив увійти в історію як будівник комуністичного суспільства, адже Сталін проголосив, що соціалізм в СРСР уже збудовано. Проте Сосюра двічі насміявся з партійних планів. Уперше, коли заявив, що щастя усе ближче, немов небеса, а кожна людина з географії знає, що небеса не бувають ні ближчими, ні дальшими. Вони стоять на місці й не наближаються до нас. А відтак увесь образ набував беззмістовності: очікувалося наближення того, що ніколи ближчим не стає. Удруге Сосюра насміявся над партійними планами, коли те ж саме наближення щастя порівняв з райдугою. Багато людей, заворожені красою, кидалися дійти до райдуги, і нікому це не вдавалося. Отакий образ комунізму зобразив Сосюра. Але в ідеологічному засліпленні цього ніхто не помітив.

Таким чином, з творчістю в зоні необхідності було все гаразд. Данина була сплачена. Можна було переходити до **творчості в просторі свободи**.

Книжка «Біля шахти старої» розпочиналася все ж не з однойменною поемою, а з несподіванки. Цією несподіванкою була присвята: «Мойй онученьці Орисі» [9:5; курсив В. Сосюри. — І. М.]. Слід зрозуміти, в чому тут річ. Книжка, яка писалася у ювілейний рік Великої Жовтневої соціалістичної революції, мала б бути присвячена *ровесникам Жовтня, більшовикам, які здійснили революцію*, чи хоча б *пам'яті полеглих у боротьбі за нове життя*. Але нічого цього немає в голові Сосюри. Є його онучечка Орися. Їй він і присвятив книжку.

Відбувши обов'язкові офіційні церемонії, він дав Орисі вибігти на сторінки своєї книжки: «Тупотять маленькі ноженята, / і од щастя — наче промінь я. / Кожний ранок у мою кімнату / прибіга онученька моя» [9:106; вірш «Орисі»]. І далі: «Я люблю її очей сіяння, / що подібне до вогню зірок. / І звучить дитяче лепетання, / наче срібний весняний струмок» [9:106]. Поет не забув нагадати, що онучка — то його «ясне продовження», вона здатна кожен день перетворити на свято.

Ви думаєте, що це випадковий вірш про Орису, який одного разу «пробився» на сторінки книжки? Зовсім ні. Поет майстерно замаскував її присутність. Наприклад, розпочав вірш зовсім з іншого мотиву, а потім увів у його поетичну тканину Орису: «Люблю тебе, моя ти пісне, / тобі я дякую за все. / Орися кнопочку натисне, / і ліфт униз її несе» [9:112]. Пісня, яка розпочинає вірш, потім у ньому більше не згадується. Зате розповідається, як Орися «вже не колишне немовля. / Вона в саду біля фонтана / уже з бабусею гуля» [9:112]. Дівчинка підбігає до будинку й кличе

діда вийти на балкон, щоб послати йому повітряний поцілунок.

У вірші «Як серцю радісно! Дивися!» поета вражає деталь: у дівчинки прокинувся материнський інстинкт, іграшкове мавпенятко вона, як дитину, тримає на руках. «Як серцю радісно! Дивіться! / Із сьайвом сонця у очах / моя онученька, Оріся, / йде з мавпенятком на руках» [9:153].

Приводом до написання наступного вірша стала буденна подія: «Черевички Орісі купили, / й їх вона показала мені / і так мило голівку схилила, заховавши очиці ясні» [9:188]. Далі перелічено усе, що вміє Оріся: шафу хусточкою витирати, читати книжку, хоча вона ще не знає всіх літер. Вона — «як фіалка в гаю» [9:188]. Усі вірші про Орісю стають свідченням величезної любові поета до онучки.

Але це елементарне почуття, зрозуміле за своєю природою. Проте для Сосюри тут розгортається ціла концепція національного українського життя. Йому потрібно почувати себе головою патріархальної української родини, вкоріненої в свою землю. При цій нагоді нагадаймо розвідку І. С. Нечуя-Левицького «Світогляд українського народу» (1876), де він розглянув наші колядки і щедрівки, «від яких віє духом хтозна позаколішньої давнини» [7:11], а пантеон перших українських богів поданий як патріархальна українська родина. Російські більшовики зробили все можливе, щоб знищити в українцях цей питомий потяг до родинності. Але не вийшло.

Це можна бачити на прикладі Сосюри. У книжці «Біля шахти старої» в її поетичний світ утягнуто численні мнемонічні репрезентації, у яких зустрічаємо й матір, і бабусю поета. Йому хочеться почувати себе в колі своєї родини. І він цю свою родину приводить у книжку. Приводить непомітно, так, щоб червона цензура не причепилася. От з'являється в книжці матір: «Одцвіли громадянські пожари... / Я приїхав до міста од нив / і на першого гонорара / хутряню собі шубу купив. // І лилися мелодії, рими / про завод і про верби села... / А коли повернувся я з Криму, / мати шубу мою продала» [9:171]. Цей епізод підтверджується мемуарами про поета.

У віршах про трудову юність на содовому заводі з'являється бабуся: «Я вже далеким зорям не молюся. / Давно, давно / мені всміхалась зморшками бабуся, / і стиглі вишні стукали в вікно. // Мені всміхалась зморшками бабуся / там, де завод мій содовий сія... / Усім еством до тебе я тягнуся, / земле моя!» [9:126].

У вірші «Співали пташки голосисто...» поет знову занурився в спогади про юність, де «стрічає мене біля брами / старенька бабуся моя» [9:152]. Але це символічна зустріч, яка триває в часі безкінечно, скільки поет пам'ятає про неї: «Стрічає

онучка з дороги. / Крізь роки туманні рої / читаю любов і тривогу / я в зморшках глибоких її. // Крізь роки туманні дивлюся / в дитинства мого круговій... / І падають сльози бабусі / на мене, як дощик дрібний...» [9:152].

Побудувавши історичну вертикаль від своєї бабусі до онучки, поет повернувся в сучасність. Тут, нарешті, варто нагадати про ще одну дату, до якої приурочено вихід книжки «Біля шахти старої». У 1958 році поетові виповнилося шістдесят років. Вік немалий. Особливо, якщо врахувати специфічний мотивний світ поета, адже він все життя писав про молодь, про найголовніше почуття молодих — кохання. Як же бути тепер, коли він доходить до схилу віку? Що чекає його як поета? Чи не вичерпався він як митець? Ці питання не могли не турбувати Сосюру.

І поет поніс свою книжку у видавництво «Молодь». Старій шахті він протиставив молоду людину. Себе як молоду людину. Він не погоджувався старіти. Він прагнув залишитися молодим. У книзі багато вірші, які скидаються більше на замовляння з клятвою: лишитися молодим. Вірш «Одцвіли громадянські пожари...» закінчувався таким імперативом: «Бродить молодість десь у тумані, / де Донець і над вербами дим... / Тільки з піснею, друзі кохані, / я залишусь завжди молодим» [9:171]. Це не тільки констатація. Не звичайна обіцянка. Це замовляння з метою прикликати бажане в свій життєвий простір.

Логіка поета зрозуміла (хоча це може бути назване й цілою філософською концепцією): поет, зрештою, розумів неможливість вічної молодості у фізичному сенсі. Тому він перевів площину своїх бажань у план творчості, мистецтва, символізуючи все розмаїття духовного життя в символічному образі пісні. Найбільш прикметний у цьому сенсі вірш «Цвіте конвалія в гаю». Його так само можна сприймати як замовляння. Поет перелічив усі пори року, щоб сказати, що завжди він залишився молодим завдяки пісні. Наведімо дві останні строфи про осінь та зиму: «Вже не співати солов'ю, / жовтавий лист кружляє... / Я в пісні молодість свою, / як дні весни, стрічаю. // Зима. У полі і в гаю / сніги, сніги безкраю... / Я в пісні молодість свою, / як дні весни, стрічаю» [9:177].

Уявлення про молодість невіддільні від краси, кохання, зустрічей закоханих, оспівань та інших її атрибутів. Сосюра як поет молодості був послідовним поетом кохання. Слід мати на увазі: його української моделі, яка передбачає обоження жінки. Про це багато написано щодо Т. Шевченка, починаючи з Івана Франка як його інтерпретатора. А потім через М. Старицького з його «Викликом»: «Я тебе, вірная, аж до хатиноньки / Сам на руках однесу» [10:34] — до епохи Великих поетів: П. Тичини, М. Рильського і його ж В. Сосюри. Він захопив у темі кохання беззаперечне лідерство. Не

загубився цей мотив і в книжці «Біля шахти старої», хоча, судячи з назви, там йому місця не передбачалося.

Поезія В. Сосюра — то його ліричний щоденник. Поет ні на хвилю не дає підстав сумніватися, що він говорить про якогось абстрактного, узагальненого ліричного героя. Та й як можна узагальнити почуття, коли вони завжди індивідуальні й конкретні?

Висвітлення мотиву кохання в книжці «Біля шахти старої» слід розпочати з унікального вірша, який лише одного разу друкувався саме в цій книжці і більше — ніде. Упорядники зібрань творів В. Сосюра старанно викреслювали його з упорядковуваних збірок. Це вірш — про повернення зі сталінських затінок його дружини — Марії. Звичайно, у вірші ніяких позначок про те, яку подію описує цей твір. Їх не можна було надати. Але увесь його речовий світ свідчив, про що він розповідає. При чому слід мати на увазі, що В. Сосюра був властивий геніальний нахил до внутрішнього узагальнення, здатність одним рядком перевести тему в інший регістр, вивести її на інший рівень сприйняття.

«Моє серце уже од розлуки не плаче, / як зоря над блакиттю дібров. / Ти з тайги принесла мені серце гаряче / і в снігах незхолону любов. // На зажурені віти лягали сніжинки, / й навіть зір од морозу холов... / Тільки вітер шумів з дорогої України, / що повернеться щастя ізнов. // Все зима і зима. І коротке літо, / наче сон. Ти терпіла і йшла... / Як люблю я тебе за усе пережите, що, як хрест на плечах, ти несла!.. // Наче сон, наче казка... Ти знову зі мною, / і немає у серці пожеж. / Я дивлюся, як ти молодою ходою / знов по вулиці Леніна йдеш. // І любов мого серця міцніша від криці, / що надійна в труді і в бою, / світить сонцем очей твоїх сині криниці / так, як світить у душу мою» [9:71].

Звичайно, червона цензура «купилася» на ім'я Леніна, не помітивши, що йдеться про топос, а не особу. Цей вірш подавався після того, де день новий вставав над світом, як Ленін на броньовику. Так чи інакше, а він не був знятий з книжки, хоча писати про повернення зі сталінських таборів у пресі було заборонено. Не було такої теми! Щоб узятися за її художнє опрацювання, треба бути таким простодушним поетом кохання, яким був В. Сосюра. Він дякував Марії за усе пережите і за те, що вона повернулася до нього. І клявся в непорушності свого кохання.

Вірш «І знов земля в зорі цвіту» розпочинався як пейзажна замальовка, але в її процесі поет виокремив себе з людського загалу: «І знов земля в зорі цвіту / шумлять тополі й клени... / Хто любить осінь золоту, / а хто весну зелену. // Багато радості в весні / і мрій у дні осінні. / Хто карі очі бачить в сні, / а я лиш сині, сині... // І сяє в мареві знамен /

немов зоря зоріє / для мене між усіх імен / одне ім'я — Марія» [9:114]. Так умів тільки В. Сосюра. Так умів замаскувати мотив кохання у своїй поезії. Розпочати з пейзажної замальовки, потім вставити у вірш знаковий для радянської риторики образ «у масві знамен», яким позначалися робітничі демонстрації, звітування мас перед партією. А завершити все іменем своєї коханої, яка підноситься над світом природи й людей, — так умів тільки В. Сосюра.

Очі коханої — то окрема тема. У вірші «Мені ти приснилась давно» поет розповів про те, що він любить море, небо, фіалки, бо вони «нагадують очі твої» [9:141]. А щоб зняти будь-які заборони писати про кохані очі, він винайшов безвідмовний спосіб сплітати їх з образом ні більше, ні менше, як Вітчизни. Слово «Вітчизна» він завжди писав з великої літери, що в радянській риторичній означало «соціалістична вітчизна». І от у В. Сосюра поставали рядки про очі: «Їх не в'яне краса, / їхній зір окриля. / В них мої небеса / і Вітчизни поля...» [9:157]. Тут уже розгубиться будь-який цензор: як же викреслити Вітчизну, доведеться лишити, а з нею й «сині очі твої». Перегорнімо сторінку й знову прочитаємо: «Зникли чорні ночі, / сповнені жалю... / Очі, мої очі / як я вас люблю!» [9:161].

І все ж непокоїло В. Сосюру те, що наближається старість. На це слово в книжці накладено табу. Можна було писати тільки про осінь, опале листя, зиму, сніги. Зрештою, це світові атрибути старості, самотності, покинутості. Але всього цього не передбачає В. Сосюра для себе. З цього погляду прикметний вірш «Вівав вітер над нами». Це лірична мініатюра, яких багато в творчості поета. Головне змістове навантаження несуть рядки «Я до тебе прийшов» і «ти до мене прийшла». Але обидва герої зробили це «весняними стежками». Решта вірша описувала природні (й соціальні катаклізми): «вітер вівав над нами», «скільки бачили неба / і пройшли ми доріг» [9:176], та непорушним лишилося збережене кохання. Торжество збереженого кохання — от у чому зміст цієї поетичної книжки. Так, шахта стара, але біля шахти старої поет і його кохана знаходять своє щастя, вони виборюють його.

Як не прагнув поет заявити про свій намір і утвердити можливість лишитися молодим, але в пейзажній ліриці книжки переважали мотиви кінця року, як символу кінця життя. У пейзажі впускає поет концепт старості. Думається, швидше, на підсвідомому рівні. «На тротуари листя лине, / не тратячи на літ зусиль, / і, пролітаючи, машини / здійснюють жовту заметіль» [9:129], — так розпочав поет свій вірш. Він розповів у ньому про минулість і безповоротність часів і про повернення знову в новому році весни й літа. А зараз він іде в морі кольорів «з коханою своєю». Завершення вірша: «Шумить життя, надходить вечір... / Я знаю,

старість не сумна. / І жовтий лист ляга на плечі, / немов на скроні сивина» [9:129].

У багатьох віршах він кличе весну: «Вийду повний дум», «Ти одлетиш за обрій голубий». І все ж здебільшого панують зимові настрої: «Погасло літо вже давно, / пливуть і тануть рими, / та вітер стукає в вікно / сніжинками рясними» [9:174]. До класики ж слід віднести два вірші, де використано образ коня. Він прийшов, звичайно ж, з української народної творчості, де виступає символом швидкоплинного часу. Це ж там, у піснях, герой намагається наздогнати свої молоді літа, звичайно ж, не пішки, а на конях вороних. Але й вони не годяться для такої справи.

У В. Сосюри вороні коні міняють свій колір: «Білі коні зими десь летять як громи, / б'ють об землю копитами дзвінко. / В'ється довгий їх шлях, і за ними в полях / мерехтять рій за роєм сніжинки» [9:144]. Вірш «Блукає осінь. Безгомінням» побудовано на прийомі персоніфікації. Осінь постає в образі красуні, у якої «цвіте очей блакить», на якій шумить багрянний плащ; «і важкогровий кінь за нею / на чорнім поводі іде» [9 : 88]. Для чого ж їй цей кінь із складаним гомерівським епітетом? Втікати від зими. «Вже на квітках іней — не роси / і недалеко вже до дня, / як сяде осінь жовтокося / на

чорногрового коня, // востаннє гляне на алеї / в диханні холода й біди / і в даль поїде... А за нею / сніг замітатиме сліди» [9:88].

Підіб'ємо підсумки. Книжка «Біля шахти старої» цікава сьогодні як ліричний щоденник поета, відображенням у творах загальнолюдської проблематики, таких тем і мотивів, які мали не локальне хронологічне значення, а торували поетові шлях до вічності, у тому числі — й до нашої сучасності.

У вигляді епілогу варто відзначити, що В. Сосюра був одним із тих українських радянських письменників, від яких залишилося найбільше, так званих, «шухлядних» творів, тобто таких, які писалися в шухляду з розумінням неможливості опублікувати їх при нинішній суспільно-політичній ситуації. Згадаємо хоча б дві поеми: «Махно» і «Мазепа», автобіографічний роман «Третя Рота». Якби ці твори були знайдені радянськими сатрапами в паперах В. Сосюри, у нього були б великі неприємності. Але він ці твори все одно писав. Він вірив в Україну, у те, що вона відбудеться як держава, і тоді прийде час і для його творів. Зокрема, для тих творів, які він писав у просторі свободи, не для партії, а для людей.

Література

1. Бурляй Ю. С. Володимир Сосюра : життя і творчість / Юрій Бурляй. — К. : Держлітвддав УРСР, 1959. — 203 с.
2. Доленго М. Творчість В. Сосюри / М. Доленго. — Х. : Література і мистецтво, 1931. — 95 с.
3. Дузь І. М. Гімн людині. До 70-річчя з дня народження Володимира Сосюри / Іван Дузь. — К. : Знання, 1967. — 47 с.
4. Костюченко В. А. Біль аж до краю дороги... : есе / В. А. Костюченко. — 2-е вид., доп. — К. : «Пульсари», 2004. — 276 с.
5. Михайлин І. Л. Методологічні ідеї з висвітлення української радянської літератури в літературній критиці Юрія Шереха (Шевельова) / І. Л. Михайлин // Юрій Шевельов: учений гуманітарій, дослідник української мови і літератури : зб. статей / Упоряд. С. В. Вакуленко, П. О. Редін. — Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. — С. 30–40.
6. Моренець В. П. Володимир Сосюра : Нарис життя і творчості / Володимир Моренець. — К. : Дніпро, 1990. — 262 с.
7. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології / Нечуй-Левицький Іван. — К. : Обереги, 1992. — 88 с.
8. Радченко Є. Є. Володимир Сосюра : літ.-критичний нарис / Є. Є. Радченко. — К. : Рад. письменник, 1967. — 208 с.
9. Сосюра В. М. Біля шахти старої : поезії / Володимир Сосюра. — К. : Молодь, 1958. — 200 с.
10. Старицький М. П. Твори : У 2 т. / Михайло Старицький. — К. : Дніпро, 1984. — Т. 1. — 645 с.
11. Стебун І. І. Володимир Сосюра : літ.-критичний нарис. / І. Стебун. — К. : рад. письменник, 1948. — 52 с.
12. Шерех Ю. Правда почуттів і спекуляція на почуттях // Шерех Ю. Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології. Три томи / Юрій Шерех. — Х. : Фоліо, 1998. — Т. 1. — С. 140–149.